

OBJAŠNJAVA LI FUNKCIJA MISLI NJIHOVE SADRŽAJE? (ogled iz psihosemantike)

Nenad Mišćević
Filozofski fakultet Zadar

U radu se razmatraju suvremeni prijedlozi za semantiku mentalnih stanja, napose tzv. interna semantika funkcionalne uloge (ISFU). Iznosi se motivacija za ISFU, temeljne teze i posljedica. Glavninu rada čini kritika ISFU. Dokazuje se da nije ISFU semantika, a da je njezina ambicija da bude objašnjavalačka teorija izložena prigovoru sirkularnosti. Zaključak je da ISFU treba odbaciti.

1. Što je semantika funkcionalne uloge?

Danas je svakom iole obrazovanom čitatelju poznato što je jezična ili lingvistička semantika, odnosno teorija značenja. Međutim, u posljednjem desetljeću započela se razvijati jedna srodna, čak analogna disciplina koja se umjesto jezičnim značenjem bavi "značenjem" ili "sadržajem" naših mentalnih ili psihičkih stanja. Nazvali su je **psihosemantika**.

Ovaj je tekst o temeljnim pitanjima psihosemantike. Izložit ćemo u prvom dijelu jednu važnu i među psihosemantičarima popularnu teoriju o tome odakle našim mislima značenja odnosno "sadržaj" (ovaj je potonji termin u psihosemantiци uobičajeniji). U drugom ćemo dijelu izložiti naše viđenje problema s kojima se ta teorija suočava. No, prije svega htjeli bismo samo ukratko naznačiti osnovne alternative koje stoje pred psihosemantičkom.

Naivno zdravorazumsko stajalište u pogledu vjerovanja kao što je Ivičino vjerovanje da je stol drven svakako uključuje pretpostavku da je Ivičino stanje vjerovanja karakterizirano time da je o stolu. U slučaju kad taj stol postoji, a to je najčešći i "prirodni" slučaj, Ivičino se vjerovanje odnosi na taj postojeći stol. Filozofsko stajalište koje u biti prihvaća ovo zdravorazumsko polazište, pa ga samo utočnjuje i profinjuje glasi:

E: Sadržaj vjerovanja treba zadati u terminima vanjskih stvari i svojstva na koja se ono "odnosi".

Takvo stajalište (E) naziva se **eksternalizmom**. Eksternalisti tipično tvrde da "referiranje na vjerovanje sadrži referiranje na prikladne predmete iz svijeta" i da "ne možemo znati što netko vjeruje bez prethodnog poznavanja njegove okoline" (C. McGinn). Razlikovat ćemo (slijedeći istog autora, C. McGinna) dvije vrste eksternalizma.

Umjereni eksternalist tvrdi da postojanje vjerovanja implicira postojanje barem nekih predmeta u vanjskom svijetu. Radikalni eksternalist drži da postojanje vjerovanja povlači postojanja odgovarajućih predmeta u subjektovoj okolini. Npr. Ivičino vjerovanje o stolu povlači postojanje stola s kojim je Iviča u nekoj, najvjerojatnije uzročnoj vezi (stol uzrokuje Ivičinu percepciju, ova pak misao o stolu i slično).

Konačno, eksternalist (bilo umjereni bilo radikalni) naglašavat će ulogu vanjskog predmeta vjerovanja u sadržajnom objašnjenju.

Netom smo spomenuli da je eksternalizam nastavak zdravorazumske psihologije i prirodno je da su stariji, antički i srednjovjekovni, filozofi bili listom eksternalisti. Internalizam je svoju prvu dosljednu formulaciju dobio tek s Descartesom.

Temeljnu ideju internalizma mogli bismo na primjeru Ivičina vjerovanja o stolu izložiti ovako: Ako Iviča ima vjerovanje o stolu, to da je vjerovanje V. o stolu neko relacijsko svojstvo vjerovanja V. No, relacijska svojstva nisu imanentna svojim nosiocima. Pitamo se, postoji li neko Iviči imanentno, unutarnje svojstvo V-a koje čini da V ima relacijsko sredstvo da je o stolu? Jednostavan, i pomalo otrcan internalistički odgovor bio bi onaj u terminima Ivičinih osjetilnih podataka: Iviča ima osjetilne podatke koje bismo mi opisali kao podatke koji izgledom podsjećaju na izgled stola. Ti podaci - kako god ih mi opisivali - nešto su interno Ivičinom mentalnom stanju, oni su, pučki rečeno "u glavi". Vjerovanje V primarno se odnosi na te osjetilne podatke, ono je **de re** o osjetilnim

podacima. Tada će internalist reći da ovi osjetilni podaci čine izvorni ili uži sadržaj vjerovanja V. Što je sa stvarnim stolom? Na njega se V odnosi samo indirektno, preko užeg sadržaja, tako da stol ulazi u tzv. širi sadržaj.

Internalist ne mora prihvatiti osjetilne podatke kao temelj. On može reći da se uži sadržaj Ivičina vjerovanja tiče osjetnih podražaja (inputâ), ili može potražiti neki drugi unutarnji element. U svakom slučaju, kad je jednom identificirao neki takav unutarnji element, on će tvrditi da je uži sadržaj, zadan u terminima takvih elemenata bažičan, a da je tobožnji širi samo deriviran i nebitan, kako za semantiku Ivičinih vjerovanja, tako i za psihološko objašnjenje. Evo teze:

I. Sadržaj treba zadati u terminima subjektu imanentnih svojstava subjektivih mentalnih stanja.

Kao što smo spomenuli, začetnik novovjekovnog internalizma je Descartes (naravno, u zapadnoj filozofiji; na istoku je bilo značajnih mislilaca, posebno u budističkoj tradiciji, koje bismo mogli smatrati dosljednim internalistima). U XVII. i XVIII. stoljeću prilično sigurni internalisti su Descartes i Hume (s Leibnizom i Berkeleyem kao skoro sigurnim), a dosljedan i oštar zastupnik eksternalizma i kritičar ove dvojice je škotski filozof Th. Reid. Ostali značajni filozofi psihologije iz tog doba (Locke, Malebranche, Spinoza) traže različite, često ekstravagantne kompromise. U suvremenoj filozofiji stanje je slično - i eksternalizam i internalizam imaju ugledne zastupnike, a spor je poprilično oštar i dugotrajan.

Tipična i vrlo raširena i utjecajna suvremena internalistička teorija sadržaja je tzv. internalistička semantika funkcionalne uloge.

Internalističku semantiku funkcionalne uloge (u daljnjem tekstu ISFU) možemo shvatiti kao kombinaciju dviju prirodnih i uvriježenih filozofskih zamisli.

Prva je fenomenalistička zamisao: sva se čovjekova vjerovanja u krajnjoj liniji odnose na osjete (osjetne podatke, kvalije, senzorni input i slično). Ova je zamisao, naravno, izrazito internalistička. Ona obilježava dugu tradiciju, od Berkeleya do Macha i logičkog pozitivizma. Uzeta sama za sebe ona bi svojem suvremenom zastupniku pričinjavala dosta poteškoća - prije svega, osjeti (osjetni podaci, kvalije) nemaju danas više onaj nesumnjivi status koji su imali za tradicionalnu psihologiju, niti su osjetni podaci ontološki neproblematici, a zatim, čini se da jednostavna fenomenalistička zamisao potcjenjuje kompleksnost i uzajamnu ovisnost mentalnih stanja.

Druga je zamisao o smislu kao upotrebi: da bi odredio smisao nekog znaka Z, pogledaj kontekste u kojima se Z upotrebljavao U slučaju govorenog jezika, značenje riječi je zadano, po toj zamisli, upotrebom riječi (Wittgenstein). U slučaju kad je Z interna reprezentacija, teorija o smislu kao upotrebi diktira sljedeću strategiju: pogledaj tipične kontekste u kojima će se javiti znak Z! To mogu biti konteksti vezani uz input, ili pak oni pretežno vezani za output, ili pak kombinacija jednih i drugih.

Na primjer, neka je Z interna reprezentacija u glavi subjekta S, koja se tipično javlja kad S ima posla s konjem. Tako, kad S vidi konja javlja se Z, kad S krene prema štali s konjima često se javlja Z, kad S kaže "Gle, konji!" opet se javlja Z. Tada možemo pretpostaviti da "Z" referira na konja. Da bismo točnije pripisali sadržaj reprezentacijama poput Z-a, treba da uzmemo u obzir više S-ovih ponašanja, i više situacija u kojima se S konfrotira s odgovarajućim entitetima. Smisao Z-a je njegova funkcionalna uloga u tim kontekstima.

Ideja o smislu kao upotrebi, i odgovarajuća holistička koncepcija značenja, bile su popularne među analitičkim filozofima u poslijeratnom razdoblju, pa sve do kraja šezdesetih, a na značenje internih znakova primijenili su ih Wilfried Sellars i Gilbert Harman. Njihova teorija nije bila internalistička, nego se slobodno pozivala na bića kao što su konji i općenito predmeti vanjskog svijeta.

Što će se dogoditi kad internalist poželi koristiti ovakvu upotrebnu koncepciju značenja i definirati Z u terminima njegove uloge?

Internalist se ne smije pozivati na konje i štale nego se može i mora ograničiti na događanje u subjektu S. Stoga on ne smije reći da se Z javlja kad S vidi konja, ali smije i mora reći da se Z javlja kad S ima odgovarajuće osjete (kvalije, senzorni input), recimo "konjoliike" osjete. Isto tako, on neće reći da se Z javlja kad S krene prema štali, već kad S formira namjeru da krene u pravcu za kojeg misli da se tamo nalazi "štala".

Internalistova priča o Z-u i S-u tako sadrži važan element iz fenomenalističke zamisli - pozivanje na S-ove osjete (umjesto na vanjske predmete, konje itd., koji te osjete izazivaju). Taj element čini bazu inaternalistova vokabulara, ili barem najvažniji dio baze. No, drugu važnu komponentu čini teorija o značenju kao funkcionalnoj ulozi ili potrebi. Značenje Z-a nije zadano samo odnosom prema osjetima (kako bi bilo u čistoj fenomenalističkoj teoriji), nego isto tako odnosom Z-a prema voljnom outputu, i odnosom Z-a prema drugim unutarnjim stanjima i reprezentacijama koje u tim stanjima nastupaju. Unutar internalistove teorije, naglasak može biti više na fenomenološkoj strani, ili više na strani upotrebe, ali obično će obje strane sudjelovati u

teoriji.

Teorija koju smo upravo ocrтали u najprimitivnijem obliku je zametak internalističke semantike funkcionalne uloge. (funkcionalna se uloga kadkad zove i "pojmovna uloga").

Kad smo naznačili osnovnu ideju u najgrubljim potezima, pređimo na podrobnije izlaganje. Postoje različite verzije ISFU, ovisno o tome kako se točno shvaća funkcionalna tj. pojmovna uloga. Glavninu ćemo pažnje posvetiti dominantnom shvaćanju, po kojem je funkcionalna uloga reprezentacija ili izraza određena uzročno. Na kraju ćemo reći nekoliko riječi o jednoj drugoj teoriji (koju je izgradio Hartry Field) koja funkcionalnu ulogu definira pomoću subjektivne vjerojatnosti.

Međutim, u ovom dijelu, kad kažemo ISFU, mislit ćemo na najčešću verziju koja je uzročna. Ned Block u studiji "Oglas za semantiku za psihologiju" (u zborniku Frencha, Uehlinga i Wettsteina: *Midwest Studies in Philosophy*, sv. X, Univ. of Minnesota Press, 1986) naglašava ulogu koju reprezentacija ili izraz, naš Z, igra u rasuđivanju:

"Unutarnji faktor, pojmovna uloga, stvar je uzročne uloge danog izraza u zaključivanju i odlučivanju, i općenito načina na koji se izraz kombinira i integrira s drugim izrazima, tako da posreduje između osjetnih inputa i ponašajskih outputa. Ključna komponenta pojmovne uloge neke rečenice je stvar toga kako ona sudjeluje u induktivnom i deduktivnom zaključivanju. Pojmovna uloga neke riječi je stvar njezina dopisnosa uložena rečenica... Pojmovna uloga je apstraktno opisana **potpuno uzročna uloga** ... Pojmovna uloga apstrahira od svih uzročnih odnosa osim onih koji posreduju u rasuđivanju, iduktivnom ili deduktivnom, donošenju odluka i sličnom" (str.628)

Slično shvaćanje zastupa i B.Loar. Sada se postavlja pitanje po čemu se pojmovne uloge razlikuju od uvjeta istinitosti. Odgovara Loar i motivira ISFU nalazeći specifičnost upotrebe-uloge u odnosu na uvjete istinitosti. Pojmovne uloge S-ovih rečenica, kaže on, ne određuju njihove uvjete istinitosti iz dva razloga:

"Prvo, po našem standardnom sistemu doznačavanja referencija, dvije misli s istom funkcionalnom ulogom mogu imati različitu referenciju budući da nastupaju u različitim kontekstima" (*Conceptual Role...*, N.D. *Journal of Formal Logic*, v. 28. br.3, 1982)

Primjeri su, kao što se može očekivati, uzeti iz priče o Blizanačkoj zemlji. S-ova misao o vodi i misao S-ova blizanca o "vodi" imaju istu pojmovnu ili funkcionalnu ulogu, a različitu referenciju, budući da prva referira na tvar koja je H₂O, a druga na tvar koja je XYZ.

"Drugo... ništa u opisu pojmovne uloge barem nekih misli ili rečenica ne objašnjava zašto im ne prepisujemo referencije ili uvjete istinitosti".

Drugi primjer su rečenice s indeksikalima.

Razmotrimo situaciju u kojoj blizanci Ivan i Pavao misle misao koju bi oni izrazili rečenicom "Ja sam gladan".

Uvjet istinitosti Ivanove rečenice "Ja sam gladan" jest da je Ivan gladan. Isto tako Pavlova rečenica, "Ja sam gladan" je istinita ako i samo ako je Pavao gladan.

No, smijemo pretpostaviti da je uzročna uloga misli ista (ili barem slična) kod obojica - i Ivan i Pavao kad imaju tu misao bit će skloni da se upute prema kuhinji, da otvore frižider itd.

Ovdje se, dakle, uvjeti istinitosti i uzročna uloga razilaze. Pojmovnu ili funkcionalnu ulogu naš će filozof onda poistovjetiti s uzročnom:

Ivanova misao i Pavlova misao imaju istu pojmovnu =funkcionalnu= uzročnu ulogu.

Ivanova misao i Pavlova misao imaju različite uvjete istinitosti.

Teoretičar ISFU mora, naravno, tvrditi da funkcionalna uloga može utemeljiti semantiku, dakle da pomoću nje možemo opisati značenja. Primarno se to odnosi na misli, ali su tvorci ISFU podjednako svoju semantiku primjenjivali na govoreni jezik i na "jezik misli". Tako B.Loar hoće pokazati da funkcionalna uloga tvori bitan dio onoga što razumijemo kad razumijemo jezik, dok referencija i uvjeti istinitosti naprosto proizlaze iz kombinacije funkcionalne uloge i konteksta:

"Druga temeljna ideja o značenju koja vodi do semantike pojmovne uloge je jednostavno da je teorija značenja za jezik J teorija o tome što čovjek razumije kad razumije J."

Loar razrađuje ideju u dva koraka. U prvom provizorno pretpostavljamo da ljudi misle na jeziku J koji govore (što je Harmanova pretpostavka): Njihova unutarnja "jezična" stanja su njihove misli:

"Ta su jezična stanja misli zahvaljujući tome što imaju određenu funkcionalnu ulogu. No, naučiti misliti na svojem prvom jeziku znači postići da razumijem (u jednom smislu) rečenice tog jezika. Stoga bi razumijevanje (u tom smislu) i, općenito, konceptualizacija, bilo stvar toga da određena internalizirana (jezična) stanja imaju određenu funkcionalnu, pojmovnu organizaciju. Ako je teorija značenja za J teorija toga što čovjek razumije, kad je ovladao J-om, tada je (uz pretpostavku da je x-ovo razumijevanje J-a stvar toga da rečenice J-a imaju određene pojmovne uloge za x-a) teorija značenja za J semantika pojmovne uloge za J, a ne neko koreliranje rečenica J-a s (nejezičnim) mislima čiji su sadržaji određeni njihovim funkcionalnim ulogama".

U drugom koraku smijemo pretpostaviti da ljudi ne misle na govornom, npr. hrvatskom ili

srpskom jeziku. No, domaći govornik znađe koje misli izražava dana hrvatska rečenica. Ako bilo koja sustavna baza za razumijevanje jezika,

"treba da objasni to da svaku za rečenicu znademo koju misao ona izražava, i ako je identitet misli stvar njezine pojmovne uloge, tada će se ova baza po svemu sudeći morati sastojati u nekom implicitnom ovladavanju (čomskijevom 'znanju') nekog sustavnog generativnog preslikavanja rečenica na pojmovne uloge".

Pojmovna uloga određuje funkciju koja onda danom kontekstu pridružuje određenu referenciju.

B. Loar dakle smatra da se može doći od pojmovne uloge do uvjeta istinitosti, tako da se pojmovnu ulogu nadopuni podatkom o odgovarajućem kontekstu: Ivanova misao V ima funkcionalnu ulogu U i referira na vodu, istovrsna misao Ivanova Blizanca VB ima istu ulogu U i referira na XYZ. Zašto? Zato što se razlikuju konteksti, V je mišljenja na Zemlji, a VB na Blizanačkoj Zemlji. Prema tome

(U + kontekst Zemlje) referira na H₂O

(U + kontekst Blizanačke Zemlje) referira na XYZ.

Sličnu ideju, da je referencijalna komponenta rezultanta uloge i konteksta, podržava I N.

Block.

Međutim, drugi teoretičari ISFU skloni su razdvojiti dvije komponente, i tretirati referencijalnu komponentu kao samostalnu, također uzročnu, ali eksterno uzročnu komponentu.

Mogli bismo predložiti ovakvu taksonomiju teorija

ISFU	nesamostalna referencijalna komponenta	samostalna referencijalna komponenta
uzročna funkcionalna uloga	Loar, Block	Mc Ginn
subjektivno vjerojatnosna funkcionalna uloga	?	Field

Sada dolazimo do aspekta koji će nama biti najvažniji. Teoretičari pojmovne uloge vide najjaču stranu ISFU u tome što se ona, po njihovu sudu, izvrsno uklapa u psihološko racionalno objašnjenje. ISFU je takoreći krojena po mjeri racionalnog objašnjenja.

Loar tako navodi dva razloga po kojima je "u teoriji sadržaj pojmovna uloga temeljnija negoli uvjeti istinitosti. Jedan je razlog spomenuti semantički. No, glavni je razlog upravo objašnjavački. Nazvat ćemo ga R₁, jer ga autor navodi kao prvi razlog:

R₁: "Prvi je da je sadržaj misli pojedinca x-a ili značenje x-ovih rečenica temeljen na njihovoj ulozi u objašnjenju x-ova ponašanja. Kad to spregnemo s pretpostavkom da misli itd. objašnjavaju ponašanje kao uzročno djelotvorna x-ova stanja (a ne kao stanja nekog amalgama x-a i x-ove okoline), prirodno se nameće teorija sadržaja kao pojmovne uloge. Naime, čini se da je ono bitno upravo to kako takva uzročna djelotvorna stanja interagiraju sa zamjedbom i međusobno da bi utjecala na ponašanje"

2. Kritika ISFU

Kao što smo spomenuli, ideja da funkcionalna uloga izvrsno odgovara potrebama psihološkog objašnjenja je udarna ideja u motiviranju ISFU. Teoretičar ISFU može priznati da je "semantika" uloge pomalo kontra-intuitivna, može čak priznati da to i nije baš prava semantika, ali će uvijek tvrditi da su ovi eventualni nedostaci obilato nadoknađeni objašnjavačkom moći ISFU.

Nama se čini da smo uočili jedan elementarni problem za ovu tvrdnju, toliko elemenatran da nam je teško vjerovati da ga teoretičari ISFU nisu vidjeli. Stoga ga iznosimo sa stanovitom zebnjom da smo možda uistinu mi propustili naći neko očito jednostavno rješenje, ili da smo krivo razumjeli ISFU.

Podsjetimo na Loarevu formulaciju tvrdnje, njegov R₁. Možemo je rastaviti na pozitivan i kritički dio. Pozitivan dio ima ovaj oblik:

R_{1A}: Za psihološko objašnjenje je bitno kako dano stanje uzročno interagira s perceptivnim stanjima i drugim mentalnim stanjima.

R_{1B}: Misli su uzročno djelotvorna stanja i kao takva objašnjavaju djelatikovo ponašanje.

R_{1C}: No, prema ISFU, sadržaju misli se upravo temeljene na njihovoj ulozi u objašnjenju ponašanja.

R_{1C'}: Sadržaji misli temelje se na njihovoj uzročnoj djelotvornosti (iz R_{1B} i R_{1C})

Deff: Psihološki prirodna teorija x-a je ona teorija koja opisuje x s obzirom na njegovu ulogu

u psihološkoj teoriji.

Iz svega ovoga bi slijedilo:

R_1D : ISFU je prirodna teorija sadržaja.

Negativni dio se sastoji od samo jedne tvrdnje:

R_1N : Stanje subjekta x objašnjava subjektivno ponašanje upravo kao njegovo, x -ovo stanje, a ne kao stanje nekog amalgama, $x+$ okolina.

Razmotrimo sada pozitivan dio. R_1A i R_1B razmjerno su neproblematični. R_1C je naprosto sažeti program ISFU. No, da li iz R_1A-C slijedi da je ISFU tako prirodna za psihološko objašnjenje.

Uzmimo neko jednostavno objašnjenje, npr.

O: Ivan je odlučio uzeti kišobran jer mu je izgledalo da pada kiša. Eksplanandum je Ivanovo uzimanje kišobrana (preciznije, Ivanovo formiranje namjere i "pokušavanje" da uzme kišobran, ali ova rafiniranja nam neće trebati). Eksplanans je Ivanovo vjerovanje da pada kiša, nazovimo ga V, samo izazvano perceptivnim stanjem "kišolikog iskustva" I.

Teoretičar ISFU će reći da eksplanans treba preformulirati tako da se u njemu V definira svojom funkcionalnom ulogom. Ta se uloga sastoji u tome da je V tipično prouzrokovano stanjima poput I, da tipično interagira sa željom da se ostane takav da se ima osjetno iskustvo suhoće (ili barem da se nema osjetno iskustvo "biti mokar") i da tipično rezultira uzimanjem kišobrana.

Pogledajmo sada preformulirano objašnjenje O:

preformulirano O:

Ivan je formirao namjeru da uzme kišobran jer je bio u stanju V (koje je tipično uzrokovano određenim perceptivnim stanjem, koje tipično interagira sa željom da se ne bude mokar, tako da tipično uzrokuje namjeru da se uzme kišobran).

Postoje barem dva načina na koje možemo razumjeti preformulirano. Prvi je način zdravorazumski i on je vjerojatno čitatelju i sam pao na pamet. Razmotrit ćemo podrobno taj način.

Po zdravorazumskoj pretpostavci funkcionalističko objašnjenje (sažeto u preformuliranom O-u) nam kaže zašto je Ivan odlučio uzeti kišobran. Kad imamo preformulirano O imamo sve što nam treba za sadržajno objašnjenje. Nadalje, zdravorazumski se čini da bi sadržajno objašnjenje trebalo ispuniti sljedeći uvjet:

U: barem neka komponenta (aspekt, crta) sadržaj vjerovanja odgovorna je za prouzročenu radnju. U našem primjeru, barem neka komponenta sadržaj Ivanova vjerovanja treba da V objašnjava Ivanovo uzimanje kišobrana. Drugim riječima, navođenje sadržaja V-a nije puko sredstvo identificiranja V-a (kao kad bismo rekli: Ivanovo vjerovanje aktivirano 1.1.1990 u 10 sati izazvalo je njegovo uzimanje kišobrana, pri čemu bi karakterizacija datum služila samo za identifikaciju, a inače ne bi dala aktivnu ulogu u objašnjenju). Čini se da je takvo shvaćanje gotovo obavezno za zastupnika ISFU. On smatra da se funkcionalno definiran sadržaj i samo on prirodno uklapa u objašnjenje, da je on krojen za uzročno objašnjenje radnje. No, što znači krojen? Pa barem to da u najmanju ruku neki aspekt sadržaja može prikladno nastupiti u objašnjenju (nasuprot neto spomenutoj karakterizaciji vjerovanja datumom njegova nastupa - takva karakterizacija se ne uklapa "prirodno", zapravo se ne uklapa nikako u objašnjenje).

Vratimo se sada našem preformuliranom O. Ono nudi eksplanans za Ivanovo uzimanje kišobrana: da je Ivan bio u stanju vjerovanja V. (uzrokovano određenim perceptivnim stanjem, takvom da tipično interagira sa željom da se čovjek osjeća makar, takvo da tipično uzrokuje namjeru da se uzme kišobran, itd.)

Koji element eksplanansa, odnosno teksta u zagradi izgleda zdravorazumski prikladan?

To da je V uzrokovano određenim perceptivnim stanjem, uže opisanim, samo o sebi ne izgleda relevantno. Mnogo više obećaje drugi dio zagrade, u kojem se kaže da je stanje V takvo da, u interakciji s prikladnom željom, izaziva uzimanje kišobrana.

No, ako uzmemo u obzir i prikladnu želju onda preformulirano O zapravo tvrdi sljedeće:

Ivan je odlučio uzeti kišobran, jer je bio u stanjima (vjerovanja i želje) koja tipično izazivaju odluku da se uzme kišobran.

No, ovakvo objašnjenje izgleda cirkularno.

Možemo priopćiti prigovor. ISFU definira sadržaj danog stanja po njegovoj ulozi u izazivanju ponašanja (po R_1C). Time, međutim, postiže sljedeće:

To da stanje sa sadržajem S_1 izaziva stanje sa S_2 je rezultat definicije S_1 . No, ako sada pitamo zašto je stanje s određeno sa S_1 izazvalo stanje s' određeno sa S_1 , tada odgovor mora biti "leksikonski" - dio definicije od S_1 -stanja jeste da ona izazivaju S_2 -stanja.

Pojednostavljeno rečeno, prigovor tvrdi da je objašnjenje pomoću sadržaja kakav je definiran ulogom cirkularno: To da je A izazvalo B objašnjava se time da je dio uloga A da izaziva B, i još gore, nužan uvjet da bi nešto bilo A jeste da izaziva B.

Ako vam to ne izgleda uvjerljivo, razmotrite analogiju. Vatru ljeti obično izazivaju turisti paleći je šibicama, a vatra sagorijeva borove i suhu travu. Dakle, skup uzroka za ljetnju vatru je (turisti, šibice), a posljedice izgorjeli borovi i trava. Da vam sad netko kaže da objašnjenje zašto

vatra pali borove treba tražiti u sljedećem: funkcionalna karakterizacija ljetnje vatre je (turisti+šibice, izgorjeni borovi+suha trava), pa se ta karakterizacija prirodno uklapa u objašnjenje, što biste mu rekli?

ili, urednije:

Ljetnja vatra objašnjava izgaranje šuma kao uzročno djelotvorna pojava.

Funkcionalni sadržaj vatre je skup njezinih uzroka (turisti+šibice) i posljedice (izgorjeli borovi + suha trava)

Prema tome, sadržaj vatre je prirodni element u objašnjenju šumskih požara. No, ovo je naprosto vatrena rekonstrukcija od R_1 , i ako prihvaćate R_1 i gledate ljeti televiziju, trebalo bi da prihvatite i funkcionalnu teoriju vatre.

Zastupnik ISFU ima sada više strategija. On može napustiti zdravorazumsko gledište i reći da sadržajno objašnjenje nije objašnjenje pomoću sadržaja, i da sadržaj ustvari ništa ne objašnjava. Tu strategiju razmotrit ćemo kasnije.

1. Pogledajmo sada što može reći zastupnik ISFU koji ne napušta već zadržava zdravorazumsko gledište.

Dvije nam strategije padaju na pamet.

1a. Prva je deduktivno nomološka. Zastupnik ISFU koji prihvaća tu strategiju reći će sljedeće:

"Preformulirano O pretpostavlja da imamo zakone formuliране u terminima funkcionalne uloge. To će biti tvrdnje o svim stanjima istog sadržaja, univerzalno kvantificirani sudovi koji će opisivati pravilnosti rasuđivanja i donošenja odluka. Objašnjenje Ivanovog postupka je naprosto objašnjenje subsumcijom Ivanova slučaja pod opći zakon."

Nevolja s ovom strategijom jest u tome što je individuiranje funkcionalnom ulogom neobično fino, osjetljivo na sve moguće razlike u inputima i outputima. Djelatnik koji kišobran obično uzima lijevom rukom ima drugačiji output nego onaj koji ga uzima desnom. Većina teoretičara ISFU se miri s time da dva čovjeka uglavnom nikad neće imati točno iste sadržaje, zbog razlika u ulogama. No, ako je tako, zakoni će se moći odnositi ne na iste sadržaje, već na ista svojstva ili aspekte sadržaja. No, što će biti relevantna crta koja je zajednička Ivanovom i Markovom vjerovanju da pada kiša (jedan je slijep, drugi vidi, Ivan nema lijevu ruku, a Marko desnu, Ivan živi u tropima s kišnim razdobljima, a Mrko u Škandinaviji)? Jedna od najrelevantnijih će biti da jedan i drugi posežu za kišobranom kad pada kiša, i opet imamo prijetnju cirkularnosti.

Međutim, kako funkcionalisti uglavnom i ne posežu za deduktivno nomološkim formatom za sadržajno objašnjenje, ovu alternativu možemo mirno isključiti.

1 b. Druga strategija će biti strategija dekompozicije (Cummins): "Preformulirano O objašnjava odluku da se uzme kišobran tako da nam opisuje koja vrst mehanizma i kako složenih sudjeluje u donošenju odluke da se uzme kišobran."

Ovaj tip odgovora plauzibilniji od deduktivno nomološkog. No, on je zapravo nastao da bi se opisalo objašnjenje u uznapredovaloj kognitivnoj znanosti, gdje nas zanima, recimo, kakvi nesvjesni mehanizmi sudjeluju u prepoznavanju glasovne strukture govora i gdje predstavlja veliko otkriće identificirati ispravnu dokompoziciju procesa prepoznavanja. Kod običnog objašnjenja pomoću vjerovanja i želje to nam nije potrebno - mi znademo unaprijed da će se uzimanje kišobrana objasniti nekim vjerovanjem i nekom željom. Zanima nas prvo koja su to vjerovanja i zašto baš ta, ISFU nam nudi dio odgovora na prvo pitanje - koja? - ali u formulaciji koja može biti nepotrebno komplicirana. No, na pitanje što, npr. zašto bi netko uzimao kišobran kad ima takvo-i takvo osjetljivo iskustvo ili hoće izbjeći ovakvo-ili-ovakvo iskustvo, ona nudi cirkularni odgovor. Zdravorazumsko objašnjenje, da Ivan ima vjerovanja o kiši, da je kiša de facto mokra itd. ne stoji na raspolaganju teoretičarima ISFU. On može jedino reći da je dio definicije prvog sadržaja da izaziva stanja s drugim sadržajem.

Rasprava o drugoj strategiji prirodno nas tako dovodi do glavne alternative teoretičara ISFU, a to je da napusti zdravorazumsko gledište.

Prisjetimo se još jednom da ISFU definira sadržaj stanja V pozivajući se na stanja koja su uzročno izazvala V i koja V izaziva.

Nadalje, teoretik ISFU tvrdi da je takva karakterizacija sadržaja V-a prirodna s obzirom na psihološko objašnjenje. U prethodnom odjeljku razmotrili smo zdravorazumsku interpretaciju te tvrdnje: funkcionalno karakterizirani sadržaj V-a nije samo dobiven pozivanjem na uzročne veze, već on igra i aktivnu ulogu u uzrokovanju ako V (vjerovanje o kiši) uzrokuje K (uzimanje kišobrana), onda je funkcionalno specificirani sadržaj V-a barem dijelom uzročno odgovoran za D. Vidjeli smo da se teoretik ISFU mora odreći te interpretacije pod prijetnjom zloćudne cirkularnosti.

Tada će njegova strategija biti sljedeća:

"Mjesto funkcionalno karakteriziranih sadržaja u objašnjenju nije doslovno objašnjavačkom. Svojstva koja nastupaju u funkcionalnoj karakterizaciji (recimo svojstvo A da izaziva B) sama traže objašnjenje, i ne mogu bez cirkularnosti objašnjavati uzročne odnose

među stanjima.

Uloga funkcionalne karakterizacije u objašnjenju je mnogo skromnija, a to je uloga **identifikacije** stanja, koja ulaze u objašnjenje.

ISFU slijedi uobičajen funkcionalistički obrazac: ona naprosto identificira mentalna stanja koja nas zanimaju. **Kako ta stanja interagiraju je dalje stvar neurologije.**"

Daje li ovakva strategija podršku ideji da je sadržaj definiran ulogom doista temeljan? Vratimo se na Loarov R_1 njegove elemente R_1A-D,N .

R_1B je tvrdilo da misli objašnjavaju djelatnikovo ponašanje kao uzročno djelotvorna stanja. R_1C je pak tvrdio da se sadržaji misli (prema ISFU) temelje upravo na njihovoj ulozi u objašnjenju. Ako to povežemo, ispada R_1C' - da se sadržaji misli temelje na njihovoj uzročnoj djelotvornosti, i to onda opravdava tezu da je ISFU prirodna teorija sadržaja (R_1D).

Ako funkcionalno definirani "sadržaj" zapravo predstavlja samo etiketu, a sav posao objašnjenja obavljaju neurološki predikati (neuralna svojstva), onda ISFU odustaje od običnog sadržajnog objašnjenja, a ne rafinira ga. Tada je R_1 čista zabluda. Daleko od toga da bi ISFU bila idealna za sadržajno objašnjenje, ona ga čini **ne mogućim**.

Naime, činjenica da u specifikaciju sadržaja V-a ulaze njegovi uzroci i posljedice, ne pomaže našem teoretičaru. Prema njemu, tako specificirani sadržaj **samo identificira V**, a ne igra nikakvu aktivnu ulogu u objašnjenju V-ovih posljedica.

Ako je uže funkcionalno definirani sadržaj V-a samo etiketa, onda on objašnjavački nije ništa aktivniji (bolji, potpuniji itd.) nego li je to npr. svojstvo V-a da je to jedino vjerovanje koje je aktivirano 1.1.1990 u 10^3 u Ivanovoj sobi. Zovimo to svojstvo V-a njegovom prostornovremenskom lokacijom. V-ova prostornovremenska lokacija ga jedinstveno identificira. Isto to čini i funkcionalni sadržaj V-a. V-ova prostornovremenska lokacija je objašnjavački inertna, a takav ja i funkcionalni sadržaj V-a. Po čemu bi onda funkcionalni sadržaj bio "prirodni" sadržaj koji bi "prirodno" funkcionirao u objašnjenju, a prostornovremenska lokacija V-a ne bi bila isto tako prirodna? Općenito, ako je uže funkcionalno definirani sadržaj V-a samo identifikatorno sredstvo, etiketa, onda on nije bolji od bilo kojeg, čak posve izvanjskog svojstva V-a, niti posjeduje ikakvu objašnjavačku prednost.

Ako je jedini posao funkcionalne karakterizacije to da **identificira odgovarajuće stanje**, nije jasno po čemu funkcionalna karakterizacija mora biti internalna, uža. Loarova negativna poanta R_1N , glasi da stanje subjekta x objašnjava ponašanje subjekta upravo kao x-ovo stanje, a ne stanje amalgama x+okolina. Ta poanta ima snagu samo ako se podrazumijeva da sadržajna specifikacija x-ova stanja i sama sudjeluje u objašnjenju. No, ako specifikacija samo pomaže da nađemo ili prepoznamo stanje, onda to što okolina ne sudjeluje u objašnjenju ne priječi da stanje prepoznamo po odnosu spram okoline, odnosno ne priječi da specifikacija u terminima "x+okolina" bude ravnopravna užoj specifikaciji.

Prema tome, ni pozitivni ni kritički razlozi koji se standardno navode u obranu teze o prirodnosti ISFU ne stoje na raspolaganju teoretičaru, koji se odlučio za strategiju po kojoj funkcionalna uloga samo identificira stanje, a inače ne sudjeluje u objašnjenju. Oni počivaju na ispravnoj pretpostavci po kojoj bi adekvatna specifikacija sadržaja trebala slijediti liniju objašnjenja, ali to specifikacija funkcionalne uloge ne čini - ona samo popisuje koja stanja nastupaju u objašnjenju, a ne specifiira aspekte stanja koji obavljaju eksplantorni posao.

Teoretičar koji bi pak pokušao tvrditi da funkcionalna karakterizacija doslovno **objašnjava** mentalne procese (koji bi se odlučio za ranije kritiziranu, zdravorazumsku strategiju) upao bi u cirkularnost.

Interni "sadržaj" je bitno različit od sadržaja kakav karakterizira zdravorazumsko sadržajno objašnjenje. Kao što smo ranije spomenuli, on nije ni semantički sadržaj u punom smislu riječi. Stoga nije pametno zvati ga uopće "sadržajem", ako se ne želi čitatelja dovesti u zabludu.

3. Dodatak - vjerojatnosne varijacije

Tehnički su najsloženije one teorije o ulozi, koje koriste aparat teorije vjerojatnosti. Ideja takve teorije seže u tridesete godine ovog stoljeća (Reichenbachovo "Iskustvo i predviđanje" iz 1939), a suvremenu vjerojatnosnu teoriju ponudio je Hartry Field ("Logic, meaning and conceptual role", Journal of Phil. 7/1977). Fieldova vjerojatnosna ISFU polazi od osjetilnog iskustva i koristi pojam subjektivne uvjetne vjerojatnosti da bi iz ove baze razvila prikaz djelatnikovih vjerovanja.

Kao grubi i približni početak, možemo rasuđivati obako: polazna informacija da za subjekta S znak Z ima vezu s "konjolkim" osjetnim inputima mogla bi se isakazati ovako: Vjerojatnost (s obzirom na S-a) Z-a ako S ima konjolkim osjetni input je vrlo velika. Vjerojatnost da će se dogoditi A ako se dogodi B naziva se uvjetna vjerojatnost od A po B i označava (A/B) . Označimo li konjolkim osjetilni input sa K_1 , možemo reći da se za S-a uvjetna vjerojatnost Z-a ako K_1 vrlo velika. Uvjetna

vjerojatnost "za S- a", naziva se prikladno, subjektivna uvjetna vjerojatnost.

Idealizirajmo! Pretpostavimo da postoji način da se brojčano točno izrazi stupanj vjerojatnosti koje za S-a imaju pojedine kombinacije inputa, mentalnih izraza i outputa, odnosno, tehnički govoreći da postoji S-ova funkcija subjektivne vjerojatnosti (ili, plauzabilnije, konveksna familija ovakvih funkcija, poopćenje koje Feild ne razmatra, ali je prirodno).

Pretpostavimo da S-ova vjerojatnosna funkcija v doznajuje vjerojatnost od 80% (=0.8), Z ako S ima konjolički input Ki (S:ako mi ovo izgleda kao konj, onda je 80% vjerojatno da to i jeste konj). Možemo pisati, uzevši v za "vjerojatnost":

$$v(z/Ki)=0.8$$

Očito je da ovakav prikaz možemo proširiti na proizvoljni par izraza u domeni v-a. Pojmovna uloga danog izraza bit će definirana njegovim vjerojatnosnijim odnosom prema svim ostalima, uključivši izraze o inputu i outputu. Posebno možemo definirati sinonimnost, tj. istovjetnost funkcionalne uloge. Pretpostavimo da dva izraza, A i B imaju istu vjerojatnost u odnosu na sve ostale, tj. stoje u istom funkcionalnom odnosu prema bilo kojem drugom izrazu. Tada su oni sinonimi. Formalno:

Za svaki C, $v(A/C)=v(B/C)$ ako A je sinonim od B Field je pokazao da se koristeći pojam subjektivne uvjetne vjerojatnosti (gdje v zadovoljava standardne aksiome) može izgraditi logička semantika za predikatski jezik. Interpretacija formula je dana pojedinom funkcijom v_1 . Formula F je valjana ako je ($v_1(F/C)=1$) za svaki C i svaki v_1 , i tako redom. Field je dokazao pouzdanost i potpunost takve semantike. (Postoje alternativne vjerojatnosne semantike npr. van Frassenova i Ellisova srodne Fieldovoj).

Za filozofa je bitno što je vjerojatnosna semantika izgrađena na internoj bazi (input i output) pomoću internalnog aparata, S-ove subjektivne vjerojatnosne funkcije.

Spomenimo, radi potpunosti, da su navedene zamisli o funkcionalnoj ulozi međusobno prilično različite, iako se te razlike u literaturi nije isticalo.

Field koristi aparat subjektivne vjerojatnosti, dok ostali koriste pojam **uzročnosti**.

ISFU bazirana na subjektivnoj vjerojatnosti, definira ulogu izraza l_i , primarno rečenice na jeziku misli, putem subjektivne vjerojatnosti koju vjerovatelj sam pridaje l_i -u u odnosu na druge izraze l_j, l_k . Na primjer, rečenica "Ovo je konj" može za S-a biti vjerojatna 80% na temelju rečenice "Imam konjoličke osjete".

ISFU bazirana na uzročnosti, definira ulogu izraza l_i putem objektivne uzročne uloge koju l_i igra tj, putem njegovih uzročnih moći u odnosu na l_j, l_k itd. i uzročnih moći od l_j, l_k u odnosu na l_i .

Pretpostavimo da neka rečenica R uvijek prati sve druge naše misli (npr. Kant smatra da rečenica "Ja mislim" prati sve naše misli), a da nije uzorčno izazvana njima. Tada je za bilo koju misao M, $v(R/M)=1$, dok je udio uzrokovanja od M u nastupu R-a jednak nuli. Vjerojatnosna uloga i uzročna uloga posve se razilaze. Obratno, pretpostavimo da naš subjekt može misliti samo četiri misli $M_1=M_4$, pri čemu R prati svaki drugu, a da je ne uzrokuje. Tada je $v(M_1/R)=0.25$, a uzročni doprinos R-a nastupu M_1 jednak nuli.

Field nigdje ne kaže što podrazumijeva pod subjektivnom (uvjetnom) vjerojatnošću. Za svrhe formalne logičke semantike to je opravdano, ali za filozofsku i psihološku raspravu predstavlja određene poteškoće.

Obično se pod subjektivnom vjerojatnošću rečenice R za subjekta S podrazumijeva stupanj S-ovog vjerovanja da je rečenica R istinita. Reichenbachova "uža semantika" je izgrađena pod tom pretpostavkom (pri čemu on za subjektivnu vjerojatnost upotrebljava izraz "weight". No, kao što je Reichenbach sam uočio i istakao, ova interpretacija usko vezuje sadržaj S-ovih vjerovanja s istinitošću.

Field hoće svakako izbjeći korištenje pojma istinitosti u svojoj vjerojatnosnoj semantici. No, ako on ne bi želio da njegovu subjektivnu vjerojatnost shvatimo kao subjektivnu procjenu istinitosti, kako je smijemo shvatiti? Prirodan prijedlog bi bio sljedeći: S-ova subjektivna uvjetna vjerojatnost od R po U je mjera S-ove spremnosti da se kladi na R ako je nastupilo U.

Taj je prijedlog vjerojatno zadovoljavajući za logičara koji se bavi formalnom teorijom odlučivanja, ali za filozofiju psihologije ima sljedeći nedostatak: S-ova spremnost da se kladi na R ako vjeruje da je nastupilo U bit će izražena kao vjerojatnost. Što je ta vjerojatnost? To je **objektivna vjerojatnost** da će S ići iz stanja "Vjerujem da je nastupio U" u stanje tipa "Kladim se na sto milijuna da je nastupilo U". S toga, iako se u teoriji vjerojatnosti S-ove vjerojatnosti zovu "subjektivnim" one se tu identificiraju s objektivnom vjerojatnošću da nastupi kladilački usmjereno stanje. (Naravno, tradicionalni Ramsey-Jeffreyev prijedlog da se subjektivne vjerojatnosti nalaze pomoću spremnosti za kladenje ne pati od tog nedostatka. Tradicionalni teoretičar smatra subjektivne vjerojatnosti očekivanjima istinitosti, a spremnost na kladenje uzima samo kao pokazatelj subjektivne vjerojatnosti, a ne kao identičnu s njome).

Steta je što Field ne kaže o svojem shvaćanju subjektivne vjerojatnosti. Čini nam se da bi

nam upravo ta informacija trebala kad pokušamo odgovoriti na glavno pitanje:

Kakva je objašnjivačka uloga užeg sadržaja?

Pretpostavimo da opet hoćemo objasniti Ivanovu odluku da uzme kišobran njegovim vjerovanjem V (pučki formuliranim: pada kiša).

Ivanova funkcija subjektivne vjerojatnosti c doznačuje rečenici v (koja figurira u V), koja je na jeziku misli i koja bi odgovarala hrvatskoj rečenici "Pada kiša" neke vjerojatnosti. Vjerojatnost v po rečenici I ("Imam osjetilno iskustvo kišolike naravi") je vrlo visoka, npr. $c(v/I) = 90\%$ ili 0.9. Isto tako, vjerojatnost rečenice "Pokisnut ću" ako je istinito v je vrlo velika: $c(\text{Pokisnut } \dot{c}u/v) = 0.9$. Konačno, vjerojatnost rečenice "Treba da uzmem kišobran" po v je vrlo velika, ako je c (Pokisnut $\dot{c}u/v$) vrlo velika.

Budući da je c(Treba da uzmem kišobran/v) vrlo velika, Ivanov mentalni aparat ide u stanje vjerovanja "Treba da uzmem kišobran", na temelju rečenica poput v "pokisnut ću" i sličnih. Postavlja se pitanje koliko je korisno takvo objašnjenje.

Ako pretpostavimo da subjektivna vjerojatnost nije subjektivno očekivanje istinitosti rečenice, nego je naprosto neka mjera snage koju veza između dvije neinterpretirane rečenice ima za Ivana, teorija ima sve nedostatke uzročne zajedno s još nekim svojima.

Prvo, odnosi subjektivne uvjetne vjerojatnosti u tom slučaju ne mogu imati veću vrijednost od odnosa uzročnosti iz uzročne teorije. Opet se neko stanje, V definira svojim vezama s drugim stanjima kaže se u objašnjenju postupka da i tako definirano stanje vodi do tih istih drugih stanja što smo u definiciji već pretpostavili.

Drugo, odnosi subjektivne uvjetne vjerojatnosti mogu imati samo manju vrijednost od odnosa uzročnosti. Naime, iz toga što Ivanova subjektivna funkcija vjerojatnosti doznačuje nekoj rečenici visoku uvjetnu vjerojatnost na temelju rečenice v još ne slijedi da Ivan iz prihvaćanja v-a treba da ide u prihvaćanje ove druge rečenice? Potrebna je dodatna premisa, koju uzrokovni teoretičar nije trebao, da dinamika Ivanovih stanja slijedi Ivanovu funkciju subjektivne vjerojatnosti. No, ako mu treba ova dodatna premisa, zašto onda teoretičar uopće radi sa subjektivnom vjerojatnošću, a ne radije s vjerojatnostima prelaska iz stanja u stanje? Naime, ako vjerojatnosti prelaska slijede Ivanovu subjektivnu funkciju, a ova po pretpostavci zadovoljava potrebne aksiome, onda i vjerojatnosti prelaska zadovoljavaju iste aksiome. No tada cjelokupni posao obavljaju ove objektivne vjerojatnosti prelaska, a subjektivna funkcija nije ni trebala. No, objektivne vjerojatnosti prelaska imaju uglavnom iste slabosti kao i uzročne uloge, pa time teorija nije na dobitku.

Ako, međutim, interpretiramo Ivanovu subjektivnu vjerojatnost kao mjeru Ivanova očekivanja da je rečenica "Kiša pada" istinita, stvari se stubokom mijenjaju.

Objašnjenje tada posve liči na zdravorazumsko, osim što je matematički dotjerano. Ivanova odluka se objašnjava time što on vjeruje da kiša pada (a ne samo da ima takvo-i-takvo osjetilno iskustvo) i, što vjeruje da će pokisnuti ako izađe bez kišobrana, itd.

No, time Ivanova vjerovanja govore o (kvantificiranju nad) vanjskim predmetima i teorija više nije interna semantika funkcionalne uloge, već postaje neka vrst indirektnog realizma.

Iz sveg ovog može se zaključiti da se ISFU, u svim navedenim varijantama, suočava s ozbiljnim problemima. Osobno mi se čini da su ti problemi nepromostivi, te da ISFU treba odbaciti.

Zusammenfassung

Nenad Miščević

Interne Semantik der funktionalen Rolle

Im Artikel werden neuzeitliche Vorschläge für eine Semantik der mentalen Zustände betrachtet, besonders aber sog. interne Semantik der funktionalen Rolle (ISFR). Es wird Motivierung für ISFR, Grundthesen und -folge vorgebracht. Den Hauptteil der Arbeit bildet Kritik von ISFR. Es wird beweist daß ISFR keine Semantik ist und daß ihre Ambition ist, eine erklärende Theorie zu sein, jedoch dem Einwand der Zirkularität ausgesetzt. Die Schulfolgerung ist: ISFR ist abzuweisen.